

прегледни рад
достављен: 25. 03. 2022.
прихваћен за објављивање: 01. 05. 2022.
УДК 349.6(497.11)
005.745:504.7

Др Драгољуб ТОДИЋ*

ЉУДСКА ПРАВА И КЛИМАТСКЕ ПРОМЕНЕ

Апстракт

Циљ рада је сагледавање карактера односа између људских права и климатских промена. Разматра се теза да постојећи нормативни оквир права на (здраву) животну средину пружа основу за расправу и о праву на (стабилну) климу. Отуда је општи контекст расправе одређен достигнутим нивоом развоја права на (здраву) животну средину. У уводном делу рада се дају назнаке о значају и сложености односа између људских права и климатских промена и указује на методолошка питања. У првом делу рада се указује на међународно-правну регулативу у области животне средине и климатских промена. Испитује се постојање права на (здраву) животну средину у међународним уговорима. Посебна пажња је посвећена анализи одредаба Париског споразума о клими (2015). Указује се и на питање односа међународних уговора у области људских права према проблемима животне средине. Други део рада је посвећен унутрашњим прописима Републике Србије (РС) који се односе на животну средину, климатске промене и право на (здраву) животну средину. У закључку се констатује да питање односа између људских права и климатских промена захтева пажљивију елаборацију и да Париски споразум о клими покушава установити ову везу на један специфично узак начин. За конституисање права на (стабилну) климу неопходно је претходно чвршће конституисање права на (здраву) животну средину, као и решавање већег броја других концепцијских дилема.

Кључне речи: људска права, климатске промене, Париски споразум о клими, животна средина, међународни уговори.

1. УВОД И ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР

Све интензивније промене у животној средини које се на различите начине повезују са климом и климатским променама, као и утицај ових

* Научни саветник, Институт за међународну политику и привреду, Београд, d.todic@diplomacy.bg.ac.rs; dtodic@gmail.com.

промена на становништво, отвара бројна питања.¹ Обавезе примене мера адаптације на промене климе, односно мера за ублажавање промена клима прописане су нормама међународних уговора, као и одговарајућим унутрашњим прописима држава чланица ових међународних уговора. Однос између прописаних обавеза држава и других субјеката у вези са климатским променама и постојећег система заштите људских права све чешће има за основу ширу расправу о карактеру односа између људских права и климатских промена. Такав приступ се обично проширује и на расправу о различитим аспектима односа човека и окружења, односно утицаја предузетих мера у области климатских промена на човека. Питање будућих утицаја климатских промена на здравље људи и, у том контексту, однос са правом на живот постаје једно од питања на које изгледа није могуће дати прецизне одговоре.²

Како се ради о изузетно сложеним односима то њихово сагледавање захтева много више простора и јасно дефинисана методолошка правила. У овом раду се задржавамо само на приказу основних елемената међународно-правног оквира уз назнаке могућих дилема и праваца даљег развоја. За оквир расправе узимају се елементи из дефиниције појмова који су садржани у основним изворима међународног и унутрашњег права. Овде се указује на значење два кључна појма: климатске промене и животна средина. Оквирна конвенција УН о промени климе под појмом „промена климе“ подразумева „промену климе која је директно или индиректно условљена људским активностима које изазивају промене у саставу глобалне атмосфере, и која је суперпонирана на природна колебања климе, осмотрене током упоредивих временских периода.“ (чл. 1. ст. 1. т. 2). Истовремено, „животна средина“, према одредбама Закона о заштити животне средине, обухвата „скуп природних и створених вредности чији комплексни међусобни односи чине окружење, односно простор и услове за живот“ (чл. 3. ст. 1. т. 1). Могућа преплитања између појмова климатске промене и животна средина (као

¹ За шире видети: IPCC, 2014: Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Part A: Global and Sectoral Aspects. Contribution of Working Group II to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Field, C.B., V.R. Barros, D.J. Dokken, K.J. Mach, M.D. Mastrandrea, T.E. Bilir, M. Chatterjee, K.L. Ebi, Y.O. Estrada, R.C. Genova, B. Girma, E.S. Kissel, A.N. Levy, S. MacCracken, P.R. Mastrandrea, and L.L. White (eds.)]. Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA.

² Позивајући се на друге изворе Еверил процењује да се 300.000 смртних исхода годишње може приписати климатским променама, наглашавајући тешкоће код идентификације смртних случајева који би су сматрали директном последицом климатских промена. M. Averill, „Linking Climate Litigation and Human Rights“, *Review of European Community & International Environmental Law*, 18, 2, 2009, 142.

предмета регулисања) већ на први поглед изгледају очигледна и вишеслојна. У овом раду се за полазно становиште у анализи односа између људских права и климатских промена узима уствари шире питање односа људских права и животне средине за које у литератури већ постоји значајан број различитих озбиљно утемељених анализа.³

Нормативно-историјски посматрано, људска права су утемељена у корпус норми међународног права знатно раније у односу на почетке развоја савременог права животне средине. Право на (здраву) животну средину (односно слична права у вези са животном средином) најчешће се означавају као људска права треће генерације (тзв. људска права солидарности) заједно са правом на мир, правом на развој, правом на управљање природним ресурсима, итд. О праву климатских промена се почиње говорити тек у новијој фази развоја савременог права животне средине, али оно због своје сложености и озбиљности питања која регулише (или настоји да регулише) све више заокупља пажњу стручне јавности. Ово без обзира што су неке димензије управљања климом које се односе на људска права препознате у низу резолуција, одлука и извјештаја који су усвојени у оквиру Оквирне конвенције Уједињених нација о промени климе и међународних и регионалних система људских права, као и неколико домаћих судских одлука.⁴

Поред питања односа климатских промена и људских права, све је шири спектар питања на која се у литератури указује. Међу њима су, нпр. питања ужожености појединих категорија становништва, институционални аспекти управљања различитим активностима у области климатских промена⁵, утицај климатских промена на прислине миграција становништва, питање улоге судских спорова у области климатских промена, затим права аутохтоних народа у контексту климатских промена, итд.⁶ Иначе, процењује се да је тешко постигнута сагласност око тога да људска права буду релевантна у ширим глобалним напорима за решавање климатских промена. Ограничавање емисија гасова са ефектом стаклене баште често се узима као једно од централних питања. У том правцу се обично наглашава значај поступка који је вођен у Међуамеричкој комисији за људска права на основу

³ Видети, нпр. D.K. Anton, D.L. Shelton, *Environmental Protection and Human Rights*, Cambridge University Press, New York, 2011.

⁴ S. Jodoin, A. Savaresi, M. Wewerinke-Singh, „Rights-based approaches to climate decision-making“, *Current Opinion in Environmental Sustainability*, Vol. 52, 2021, 45-53.

⁵ За шире видети: Д. Тодић, *Климатске промене у праву и реформа система управљања*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2014.

⁶ A. Maguire, J. McGee, „A Universal Human Right to Shape Responses to a Global Problem? The Role of Self-Determination in Guiding the International Legal Response to Climate Change“, *RECIEL*, 26, 1, 2017, 54-68.

поднеска савеза Инуита из Канаде и Сједињених Држава који је 2006. године одбачен. У поднеску се полази од става да су људска права повређена и да се даље крше углавном због неуспеха Сједињених Држава да обуздају емисије гасова стаклене баште.⁷

Изгледа да у литератури превладава став да готово да нема сумње да климатске промене угрожавају уживање широког спектра људских права. Ипак, недостатак јасног права на здраву животну средину може да компликује ситуацију. Практично говорећи, жртве последица климатских промена би морала да се ослони на постојећа права да би поднела тужбу. Међутим, не само да ови путеви нису увек успешни или чак довољни да се на ефикасан и адекватан начин жртве обештете, већ се чине посебно проблематичним у контексту климатских промена. У том смислу, Сајма (Cima) истражује импликације признавања самосталног материјалног права на здраву животну средину у контексту климатских промена. Аутор тврди да би такво признање могло да изазове промену парадигме која би олакшала реконцептуализацију права људских права, посебно укључивањем кључних принципа права животне средине у систем људских права.⁸

Расправљајући о везама између људских права и климатских промена Бел (Bell) користи три аргумента. Први аргумент произилази из смелог става да постоји људско право на стабилну климу, које се може извести из људског права на адекватну животну средину. Други аргумент се односи на став да антропогене климатске промене представљају неку врсту кршења основних људских права на живот, здравље и егзистенцију. Трећи аргумент се повезује са ставом да постоји људско право да емитује гасове стаклене баште. Овај последњи има две верзије. У првој верзији тврди се да постоји људско право на једнаке емисије по глави становника, а друга верзија је заснована на ставу да постоји људско право на егзистенцијалне емисије.⁹

У овом раду се сагледавају нормативни аспекти односа између људских права и климатских промена, у оквиру достигнутог нивоа развоја савременог права животне средине (међународног и унутрашњег права РС). Централни елемент те расправе чини питање постојања и карактера права на (здраву) животну средину и са овим повезаног права на (стабилну) климу. Ван оквира анализе остаје више питања која представљају последицу сложеног

⁷ E. Cameron, M. Limon, „Restoring the Climate by Realizing Rights“, *Review of European Community and International Environmental Law*, 21,3, 2012, 205.

За шире о овом случају видети: S. Jodoin, S. Snow, A. Corobow, „Realizing the Right to Be Cold? Framing Processes and Outcomes Associated with the Inuit Petition on Human Rights and Global Warming“, *Law & Society Rev*, 54,1, 2020, 168-200.

⁸ E. Cima, „The right to a healthy environment: Reconceptualizing human rights in the face of climate change“, *RECIEL*. 2022; 1-12.

⁹ D. Bell, „Climate change and human rights“, *WIREs Clim Change*, 4,3, 2013, 159-170.

карактера савремених проблема који се везују за климатске промене и различитих контроверзи у вези са питањем односа између човека и окружења (поготово природе као дела окружења и човека као таквог).

2. ЗАШТИТА ЉУДСКИХ ПРАВА И КЛИМАТСКЕ ПРОМЕНЕ У МЕЂУНАРОДНИМ УГОВОРИМА И НАЦИОНАЛНИМ ПРОПИСИМА

2.1. Заштита људских права и климатске промене у међународним уговорима

А) Савремени међународни уговори у области људских права на игноратски начин се односе према проблемима у области климатских промена, док би се њихов однос према проблемима животне средине у целини, могао процењивати на различите начине.¹⁰ Општим би се местом могла сматрати чињеница да само неки међународни уговори у области људских права регулише питање права на (здраву) животну средину. Недвосмислено јасну формулацију која се односи на право на (здраву) животну средину садрже једино Афричка повеља о људским правима и правима народа (1981)¹¹ и Протокол из 1988. године уз Америчку конвенцију о људским правима из 1969. године.¹² Ипак, треба констатовати да ни један од

¹⁰ Иако се питање односа према људским правима у области животне средине на глобалном нивоу обично разматра у контексту одсуства јасне сагласности међународне заједнице, не би требало губити из вида да је у октобру 2021. године Савет УН за људска права усвојио резолуцију којом је право на здраву животну средину признато као једно од људских права. У Резолуцији 48/13, од 18. октобра 2021. говори се о људском праву на здраву, чисту и одрживу животну средину. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G21/289/50/PDF/G2128950.pdf?OpenElement>, 9. март 2022. године. Истовремено, Резолуцијом 48/13 дефинише се мандат за активности специјалног известиоца за унапређење и заштиту људских права у контексту климатских промена <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G21/285/48/PDF/G2128548.pdf?OpenElement>, 9. март 2022. године. Због тога би требало сачекати ове извештаје и видети у ком правцу би расправа могла да иде.

¹¹ Члан 24. гласи: „Сви народи имају право на опште задовољавајућу животну средину погодну за њихов развој“. <https://www.achpr.org/legalinstruments/detail?id=49>, 9. март 2022. године. Дакле, овде се право на животну средину везује за „народе“, па би домете овако формулисаног права требало тумачити у контексту укупног садржаја овог међународног уговора.

¹² У члану 11. је формулисано да „свако има право да живи у здравој животној средини и да има приступ основним јавним услугама.“ (ст. 1). За разлику од формулације у афричкој конвенцији, формулација у протоколу уз америчку конвенцију право на здраву животну средину везује за „свакога“. У другом ставу истог члана је прописано да ће државе уговорнице „промовисати заштиту, очување и

ова два документа не спомиње климатске промене као посебно питање. Везе са животном средином у оквиру Конвенције за заштиту људских права и основних слобода у пракси Европског суда за људска права углавном се остварују посредством заштите права на живот, права на породични живот, права на слободу говора, права на приступ информацијама о животној средини, итд, будући да право на (здраву) животну средину није формулисано као посебно право. Ипак, више предмета на основу Конвенције а у вези са климатским променама је, или на чекању пред Европским судом за људска права у Стразбуру или су пресуђени од стране националних судова.¹³

За Пакт о економским, социјалним и културним правима би се могло рећи да само посредно указује на право на здраву животну средину и то у делу одредаба којима се штити право на физичко и душевно здравље. Овоме се могу додати и одредбе Пакта које се односе на захтев за побољшање свих видова индустријске хигијене, хигијене околине, итд.¹⁴

Б) Иако савремено међународно право животне средине, у чијем средишту су међународни уговори као основни извори права, обележава пола века развоја,¹⁵ питање односа према људским правима изгледа да је остало ван домашаја. Практично, осим Архуске конвенције о доступности информација, учешћу јавности у доношењу одлука и праву на правну заштиту у питањима заштите животне средине (Архуска конвенција), ни један други међународни уговор у овој области не садржи одредбе које експлицитно упућују на право човека на (здраву) животну средину. Иако регионалног карактера (закључен у оквиру Економске комисије УН за Европу) значај Архуске конвенције не би требало игнорисати ни на који начин. Наиме у члану 1. овог међународног уговора, који је насловљен са „циљ“, прописано је да ће свака страна уговорница „гарантовати право на доступност информација, учешће јавности у доношењу одлука и право на правну заштиту у питањима заштите животне средине у складу са одредбама ове конвенције“, а „ради давања доприноса заштити права сваког појединца садашњих и будућих генерација на живот у животној средини адекватној његовом

унапређење животне средине.“ <http://www.oas.org/juridico/English/Treaties/a-52.html>, 9. март 2022. године.

¹³ <https://www.coe.int/en/web/portal/-/human-rights-and-climate-change-what-role-for-the-european-convention-on-human-rights->, 9. март 2022. године.

¹⁴ Према одредбама члана 12. Пакта, државе уговорнице признају „право сваког лица да ужива најбоље стање физичког и друштвеног здравља које може постићи.“

¹⁵ За шире видети: Д. Тодић, „Пола века развоја савременог међународног права животне средине и примена међународних уговора“ У: Jelena S. Perović Vujačić (Ed.), *Application of Law and Legal Certainty*, Collection of papers from the international scientific conference - 34th Meeting of Kopaonik school of natural law - Slobodan Perović, Belgrade, December 22, 2021, 229-242.

здрављу и благостању“. У литератури се обично оваква формулација тумачи у контексту људских права¹⁶ на начин којим се на различите начине признаје постојање права на (здраву) животну средину, иако би се могло расправљати о поузданости таквог закључка. Као што се види из наведене формулације, Конвенција не гарантује право као такво, већ примарно гарантује три друга права (процедуралног карактера) која се сматрају неком врстом елемената који треба да „допринесу заштити права сваког поједина садашњих и будућих генерација на живот у животној средини адекватној његовом здрављу и благостању“. На први поглед може да изгледа као да се овако формулисано одредбом жели рећи да је право на живот у здравој животној средини („адекватној здрављу и благостању“) нешто што је већ негде установљено, па би правила која регулишу питања која су предмет уређивања овог међународног уговора, требало само да ојачају такву позицију. Ипак, садржај и принципи Архуске конвенције могли би се на различит начин повезати и са климатским променама, имајући у виду садржај појма „информације о животној средин“ из члана 1. став 3. Конвенције.¹⁷

За нашу анализу посебан значај имају међународни уговори у области климатских промена. Оквирна конвенција УН о промени климе, преко Кјото протокола до Париског споразума о клими право на (здраву) животну средину не спомињу на посебан начин, због чега је и право на (стабилну) климу остало скоро потпуно ван домашаја ових међународних уговора. Наравно, уз резерву да би само питање система права и обавеза у области климатских промена требало да значи остваривање одређених циљева чији су корисници и људи. Ипак, треба имати у виду да се Оквирна конвенција позива на одговарајуће одредбе Декларације Конференције Уједињених нација о човековој животној средини усвојене у Стокхолму, 16. јуна 1972. године (ал. 7. Преамбуле), која у свом првом принципу прописује да „човек има основно право на слободу, једнакост и одговарајуће услове живота у животној средини чији квалитет допушта достојанствен и живот у благостању, у складу

¹⁶ R.M. Etinski, „The Interrelationship between the European Convention on Human Rights and the Aarhus Convention“, *Zbornik Radova*, no. 1, Novi Sad, 2018, 1-16. R. Etinski, „Specific Features of Human Rights Guaranteed by the Aarhus Convention“, *Zbornik Radova*, vol. 47, no. 2, 2013, p. 79-92. B. Peters, „Unpacking the Diversity of Procedural Environmental Rights: The European Convention on Human Rights and the Aarhus Convention“, *Journal of Environmental Law*, vol. 30, no. 1, 2018, 1-28. B.W. Cramer, „The Human Right to Information, the Environment and Information about the Environment: From the Universal Declaration to the Aarhus Convention“, *Communication Law and Policy*, vol. 14, no. 1, 2009, 73-104.

¹⁷ S. Duyck, „Promoting the Principles of the Aarhus Convention in International Forums“, *Rev Euro Comp & Int Env Law*, 24, 2, 2015, 123-138. M. Peeters, S. Nóbrega, „Climate Change-Related Aarhus Conflicts“, *Rev Euro Comp & Int Env Law*, 23, 3, 2014, 354-366.

са чиме има и одговарајућу одговорност.¹⁸ Кјото протокол не реферише на посебан начин ка људским правима, али се директно позива на Оквирну конвенцију УН о промени климе, њене циљеве и друге одредбе овог међународног уговора.

Париски споразум, као последња фаза у развоју права климатских промена, у свом преамбуларном делу (алинеја 11) упућује на људска права, односно обавезе страна уговорница у вези са људским правима, што би се могло сматрати извесним напретком. Прописује се обавеза страна уговорница да приликом предузимања мера за решавање проблема у области климатских промена „поштују и промовишу људска права.“ При том се иде и даље, посебно спомињући следећа људска права: право на здравље, права аутохтоних народа, локалних заједница, миграната, деце, особа са инвалидитетом и угрожених људи, као и право на развој, родну равноправност, оснаживање жена и међугенерациску једнакост. Овакво стање би се могло различито тумачити. Могуће је, на пример, право на здравље везивати за право на (здраву) животну средину, а могуће је право на (стабилну) климу везивати за ових десетак права (у контексту узрока и последица климатских промена), итд.

Најновији покушај да се људска права ставе у средиште расправе о животној средини учињен је кроз предлог документа који је назван Глобани пакт за животну средину.¹⁹ У литератури која је посвећена тумачењу домета решења која садржи предлог овог документа на различите начине се процењује значај потенцијалног усвајања овог документа за људска права.²⁰ Оно што не би требало да буде спорно је чињеница да се у овом документу

¹⁸ <https://digitallibrary.un.org/record/523249#record-files-collapse-header>, 9 март, 2022. године.

¹⁹ Ради се о документу који је сачинила група стручњака окупљених у оквиру француског пројекта чији је резултат нацрт Глобалног пакта за животну средину који се представљен у УН 2017. године. (<https://globalpactenvironment.org/uploads/EN.pdf>, 2. Фебруар, 2022). Генерална скупштина УН је у мају 2018. године усвојила резолуцију којом је основана радна група са мандатом да расправи питања које се односе на могућности отварања преговора о споразуму који би требало да на једном месту обухвати сва општа начела међународног права животне средине. У мају 2019. године радна група је усвојила препоруке које су усвојене у Генералној скупштини, укључујући и препоруку да се припреми „политичка декларација“ у сусрет обележавању пола века развоја савременог међународног права животне средине. За шире видети: Aguila, Y. „A Global Pact for the Environment: The Logical Outcome of 50 Years of International Environmental Law“, *Sustainability*, 12, 14, 2020, 5636.

²⁰ Видети, нпр. J.H. Knox, „The Global Pact for the Environment: At the crossroads of human rights and the environment“, *Review of European Comparative & International Environmental Law*, 28, 1, 2019, 40-47.

експлицитно указује и на „климатске промене“²¹ и на људска права, што би могло да се тумачи као препознавање веза између људских права и климатских промена.²²

2.2. Заштита људских права и климатске промене у националним прописима РС²³

Иако су, због сложености проблема климатских промена, унутрашњи прописи РС од значаја за климатске промене расути у бројним законима и подзаконским прописима, могуће је идентификовати неколико кључних прописа у чијем средишту се сада налази Закон о климатским променама.²⁴

Најјаснију одредбу о гарантовању права на (здраву) животну средину садржи (у оквиру поглавља које се односи на људска права) Устав Републике Србије који у свом 74. члану (који је насловљен са „здрава животна средина“). Ова одредба релативно јасно прописује да Свако има право на здраву животну средину и на благовремено и потпуно обавештавање о њеном

²¹ „Климатске промене“ се спомињу на три места у Глобалном пакту за животну средину. Два пута у преамбуларном делу где се констатује следеће: „Узимајући посебно у обзир хитност решавања климатских промена и подсећајући на циљеве постављене Оквирном конвенцијом Уједињених нација о климатским променама усвојеном у Њујорку 9. маја 1992. и Париским споразумом од 12. децембра 2015.“ Поред тога, у члану 3. (који је насловљен са „интеграција и одрживи развој“) је формулисана обавеза страна уговорница да „интегришу захтеве заштите животне средине у планирање и спровођење својих политика и националних и међународних активности, посебно у циљу промовисања борбе против климатских промена, заштите океана и одржавања биодиверзитета.“ (аут. под).

²² У преамбули Глобалног пакта се констатује да су стране уговорнице „свесне потребе да поштују, промовишу и размотре своје обавезе по питању људских права, права на здравље, права и знања староседелачких народа, локалних заједница, миграната, деце, особа са инвалидитетом и особа у угроженом положају, под њиховом јурисдикцијом;“ (алинеја 10).

²³ Када се расправља о односу РС према климатским променама и људским правима требало би имати у виду и чињеницу да је РС чланица кључних међународних уговора у области климатских промена (и животне средине). За шире видети: Д. Тодић, „Статус Републике Србије у савременим међународним уговорима у области животне средине и устави (1974-2006)“, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, 2018, бр. 77: 1–16. Због ограниченог простора расправу о овим питањима остављамо по страни.

²⁴ Закон о климатским променама, „Службени гласник РС“, бр. 26/2021. Због ограниченог простора овде остављамо по страну детаљнију расправу о унутрашњем праву климатских промена. За шире видети: V. Vukasović, D. Todić, *Environmental law in Serbia*, Kluwer Law International, 2021.

стању (ст. 1).²⁵ Истовремено, треба констатовати да Устав не садржи одредбе о климатским променама.

Закон о заштити животне средине²⁶, основни општи пропис у области животне средине, не садржи експлицитну одредбу о људским правима, као ни одредбу којом би се гарантовало право на (здраву) животну средину. Уместо тога, о праву на здраву животну средину се говори на специфичан начин тако што се у члану 1. (предмет закона) прописује се да се Законом уређује „интегрални систем заштите животне средине којим се обезбеђује остваривање права човека на живот и развој у здравој животној средини и уравнотежен однос привредног развоја и животне средине у Републици Србији.“ (аут. под). „Климатске промене“ се спомињу једино у члану 90в, којим је регулисано коришћење средстава Зеленог фонда Републике Србије.

Закон о климатским променама, као један од прописа кључних за област климатских промена, не садржи посебне одредбе о људским правима.²⁷ Слично и у случају Закона о заштити ваздуха.²⁸

3. ЗАКЉУЧАК

Питање односа између људских права и климатских промена може се сматрати отвореним. Као део ширег питања – односа између заштите животне средине и људских права, питање односа између климатских промена и људских права би тек требало на одговарајући начин елаборирати. Везе између животне средине и људских права које су установљене у релевантним међународним уговорима у области животне средине углавном се одражавају кроз везе између стања животне средине (односно предмета регулисања

²⁵ Свако, а посебно Република Србија и аутономна покрајина, одговоран је за заштиту животне средине. Свако је дужан да чува и побољшава животну средину (ст. 2, 3). Устав Републике Србије, „Службени гласник РС“, бр. 98/2006, 115/2021.

²⁶ Закон о заштити животне средине, „Службени гласник РС“, бр. 135/2004, 36/2009, 36/2009 - др. закон, 72/2009 - др. закон, 43/2011 - УС, 14/2016, 76/2018, 95/2018 - др. закон.

²⁷ Према одредбама члана 1, овај закон регулише питања која се односе на „систем за ограничење емисија гасова са ефектом стаклене баште (у даљем тексту: GHG) и за прилагођавање на измењене климатске услове, мониторинг и извештавање о стратегији нискоугљеничног развоја и њеном унапређењу, програм прилагођавања на измењене климатске услове, доношење стратегије нискоугљеничног развоја и програма прилагођавања на измењене климатске услове, издавање дозвола за емисије GHG оператеру постројења, издавање одобрења на план мониторинга оператера ваздухоплова, мониторинг, извештавање, верификацију и акредитацију верификатора, административне таксе, надзор и друга питања од значаја за ограничење емисија GHG и прилагођавање на измењене климатске услове“.

²⁸ Закон о заштити ваздуха, „Службени гласник РС“, бр. 36/2009, 10/2013, 26/2021 - др. закон.

конкретног међународног уговора) и здравља. Ни један од међународних уговора у области климатских промена не садржи одредбе које би се могле тумачити као гарантовање права на (стабилну, одговарајућу, здраву, итд) климу, иако Париски споразум о клими у преамбули наглашава значај поштовања људских права. Ни унутрашњи прописи РС не садрже одредбе којима се регулише питање односа између људских права и климатских промена. Али, за разлику од међународних уговора, унутрашњи прописи РС експлицитно гарантују право на здраву животну средину, али би домете таквог права требало детаљније истраживати. Питање односа права на здраву животну средину са климатским променама вероватно је најједноставније разматрати у контексту места које има „здравље“ као елемент права на здраву животну средину.

ЛИТЕРАТУРА:

Aguila, Y. „A Global Pact for the Environment: The Logical Outcome of 50 Years of International Environmental Law“, *Sustainability*, 12(14), 2020, 5636.

Anton, D.K., Shelton, D.L. *Environmental Protection and Human Rights*, Cambridge University Press, New York, 2011.

Averill, M. „Linking Climate Litigation and Human Rights“, *Review of European Community & International Environmental Law*, 18,2, 2009, 139-147.

Bell, D. „Climate change and human rights“, *WIREs Clim Change*, 4,3, 2013, 159-170.

Cameron, E., Limon, M. „Restoring the Climate by Realizing Rights“, *Review of European Community and International Environmental Law*, 21, 3, 2012, 204-219.

Cima, E. „The right to a healthy environment: Reconceptualizing human rights in the face of climate change“, *RECIEL*. 2022; 1- 12.

Cramer, BW. „The Human Right to Information, the Environment and Information about the Environment: From the Universal Declaration to the Aarhus Convention“, *Communication Law and Policy*, vol. 14, no. 1, 2009, 73-104.

Duyck, S. „Promoting the Principles of the Aarhus Convention in International Forums“, *Rev Euro Comp & Int Env Law*, 24,2, 2015, 123-138.

Etinski, R.M. „The Interrelationship between the European Convention on Human Rights and the Aarhus Convention“, *Zbornik Radova*, no. 1, Novi Sad, 2018, 1-16.

Etinski, R., „Specific Features of Human Rights Guaranteed by the Aarhus Convention“, *Zbornik Radova*, vol. 47, no. 2, 2013, 79-92.

IPCC, 2014: Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Part A: Global and Sectoral Aspects. Contribution of Working Group II to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Field, C.B., V.R. Barros, D.J. Dokken, K.J. Mach, M.D. Mastrandrea, T.E. Bilir, M. Chatterjee, K.L. Ebi, Y.O. Estrada, R.C. Genova, B. Girma, E.S. Kissel, A.N. Levy, S. MacCracken, P.R. Mastrandrea, and L.L.White (eds.)]. Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA.

Jodoin, S., Savaresi, A., Wewerinke-Singh, M. „Rights-based approaches to climate decision-making“, *Current Opinion in Environmental Sustainability*, Vol.52, 2021, 45-53.

Jodoin, S., Snow, S. and Corobow, A. „Realizing the Right to Be Cold? Framing Processes and Outcomes Associated with the Inuit Petition on Human Rights and Global Warming“, *Law & Society Rev*, 54,1, 2020, 168-200.

Кнох, Ј.Н. „The Global Pact for the Environment: At the crossroads of human rights and the environment“, *Review of European Comparative & International Environmental Law*, Vol. 28, 1, 2019, 40-47.

Maguire, A., McGee, J. „A Universal Human Right to Shape Responses to a Global Problem? The Role of Self-Determination in Guiding the International Legal Response to Climate Change“, *RECIEL*, 26, 1, 2017, 54-68.

Peeters, M., Nóbrega, S. „Climate Change-Related Aarhus Conflicts“, *Rev Euro Comp & Int Env Law*, 23,3, 2014, 354-366.

Peters, B. „Unpacking the Diversity of Procedural Environmental Rights: The European Convention on Human Rights and the Aarhus Convention“, *Journal of Environmental Law*, vol. 30, no. 1, 2018, 1-28.

Тодић, Д. „Пола века развоја савременог међународног права животне средине и примена међународних уговора” У: Jelena S. Perović Vujačić (Ed.), *Application of Law and Legal Certainty*, Collection of papers from the international scientific conference - 34th Meeting of Kopaonik school of natural law - Slobodan Perović, Belgrade, December 22, 2021, 229-242.

Тодић, Д. „Статус Републике Србије у савременим међународним уговорима у области животне средине и устави (1974-2006)“, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, 2018, бр. 77, 1-16.

Тодић, Д. *Климатске промене у праву и реформа система управљања*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2014.

Vukasović, D. Todić, *Environmental law in Serbia*, Kluwer Law International, 2021.

Интернет извори:

<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G21/289/50/PDF/G2128950.pdf?OpenElement>
[ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G21/285/48/PDF/G2128548.pdf?OpenElement](https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G21/285/48/PDF/G2128548.pdf?OpenElement)
<https://www.achpr.org/legalinstruments/detail?id=49>, 9. март 2022. године.
<http://www.oas.org/juridico/English/Treaties/a-52.html>, 9. март 2022. године.
<https://www.coe.int/en/web/portal/-/human-rights-and-climate-change-what-role-for-the-european-convention-on-human-rights->, 9. март 2022. године.
<https://digitallibrary.un.org/record/523249#record-files-collapse-header>, 9 март, 2022. године.
<https://globalpactenvironment.org/uploads/EN.pdf>, 2. Фебруар, 2022.

Прописи:

Устав Републике Србије, „Службени гласник РС“, бр. 98/2006, 115/2021.

Закон о заштити животне средине, „Службени гласник РС“, бр. 135/2004, 36/2009, 36/2009 - др. закон, 72/2009 - др. закон, 43/2011 - УС, 14/2016, 76/2018, 95/2018 - др. закон.

Закон о климатским променама, „Службени гласник РС“, бр. 26/2021.

Закон о заштити ваздуха, „Службени гласник РС“, бр.36/2009, 10/2013, 26/2021 - др. закон.

Dragoljub TODIĆ, Ph.D

Full-time professor, Institute of International Politics and Economics, Belgrade

HUMAN RIGHTS AND CLIMATE CHANGE

Summary

The aim of the paper is to perceive the nature of the relationship between human rights and climate change. A thesis is considered that the existing normative framework of the right to a (healthy) environment provides a basis for discussion on the right to a (stable) climate, but that there is a number of open issues. The general context of the discussion is determined by the achieved level of development of the right to a (healthy) environment. The introductory part of the paper provides indications of the importance and complexity of the relationship between human rights and climate change and points to methodological issues. The first part discusses international legal regulations in the field of environment and climate change. The existence of the right to a (healthy) environment in international agreements is examined. Special attention is paid to the analysis of the provisions of the Paris Climate Agreement (2015). The issue of the relationship of international human rights agreements with environmental problems is highlighted. The second part of the paper is dedicated to the internal regulations of the Republic of Serbia (RS) related to the environment, climate change and the right to a (healthy) environment. The conclusion notes that the issue of the relationship between human rights and climate change requires more careful elaboration and that the Paris Climate Agreement seeks to establish this link in a specifically narrow way. To constitute the right to a (stable) climate, it is necessary to first establish a stronger constitution of the right to a (healthy) environment, as well as to solve several other conceptual dilemmas.

Key words: human rights, climate change, Paris Climate Agreement, environment, international agreements.